

► Geef de burger wat te kiezen

Kweekvlees verdient meer politieke aandacht

LIBERAAL GROEN

27 november 2022

► Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Highlights	5
De voordelen van kweekvlees	5
Prognoses marktaandeel	5
Knelpunten	5
Liberale kijk	5
De voordelen van kweekvlees	6
Voedselkwaliteit	6
Dierenwelzijn	6
Klimaat en natuur	6
Prognoses marktaandeel	9
Wat zijn de knelpunten?	11
Eat Just 2018	11
Singapore 2020	11
Frankrijk 2021	11
Koningsdag 2022	12
Nationaal Groeifonds en EU	12
Novel food procedure	12
Een liberale kijk op kweekvlees	13
Conclusies en aanbevelingen	15

Dit document bevat een opinie en heeft geen formele status binnen de VVD voor gebruik in beleid of bestuur. Het geeft houvast in onderlinge discussies en aanknopingspunten voor beleid in de toekomst. Publicatie 27 november 2022 op <https://www.liberaal-groen.nl/nieuws/geef-de-burger-wat-te-kiezen-kweekvlees-verdient-meer-politieke-aandacht>.

► Samenvatting

Wereldwijd neemt de vraag naar vlees toe: tussen 2020 en 2030 naar verwachting met 14 procent.¹ Deze vraag bedienen, en in 2050 voor bijna tien miljard mensen op een diervriendelijke en duurzame manier vlees produceren, is een van de grootste uitdagingen van deze eeuw.

Kweekvlees is een kansrijke innovatie die de uitdaging aangaat. Het is dierlijk vlees, dus geen vleesvervanger. Het wordt in een bioreactor gemaakt, er hoeven dus geen dieren voor te worden geslacht. Om rundvlees te kweken, is 94 procent minder landbouwgrond en 84 procent minder water nodig.² Ook is de uitstoot van CO₂ en stikstof veel lager.

Kweekvlees is voor Nederland niet nieuw. De Nederlander Willem van Eelen bedacht het in de vorige eeuw, de Nederlander Mark Post presenteerde in 2013 's werelds eerste kweekvleesburger. Meatable en Mosa Meat zijn Nederlandse wereldspelers in de kweekvleesmarkt. Met kweekvlees kan Nederland én een voedsel- en landbouw-grootmacht blijven én het stikstofprobleem oplossen én dierenwelzijn verbeteren.

Maar het mag nog niet worden verkocht. Zelfs proeven wordt verhinderd, ondanks een Kamermotie van D66 en VVD om proeverijen toe te staan.³ Het Nationaal Groeifonds investeert in kennis over, en opleidingen voor, kweekvlees; dit verandert niets aan de beperkende regelgeving. Bovendien kunnen conventionele vleesproducenten aanspraak maken op garantstellingen en subsidies die niet gelden voor de makers van kweekvlees.

Liberaal Groen wil doorpakken. Regels die innovatie tegenwerken, moeten meebewegen. Er moet een eerlijk speelveld komen voor conventioneel- en kweekvlees. Met het juiste ondernemingsklimaat kan Nederland koploper op het gebied van kweekvlees blijven. Wij roepen de politiek daarom op:

► **Help Nederlandse bedrijven** (eventueel financieel) met hun novel food aanvraag bij de Europese voedselautoriteit EFSA.

► **Vraag de Europese Commissie en de EFSA om meer contact mogelijk te maken.** Kweekvleesbedrijven willen weten waar hun aanvraag aan moet voldoen en hoe die zal worden beoordeeld. De aanpak van het Europees Medicijnen Agentschap EMA kan daarbij als voorbeeld dienen: die communiceert proactief met farmaceuten over de goedkeuring van nieuwe medicijnen.

► **Vereenvoudig de goedkeuringsprocedure**, zodat niet voor iedere variatie op het productieproces een aparte aanvraag hoeft te worden ingediend.

► **Waarborg een eerlijke markttoetreding na EFSA-goedkeuring.** De Permanente Vertegenwoordiging van Nederland kan hiervoor lobbyen bij EU-lidstaten.

¹ Organization for Economic Co-operation Development and the Food and Agricultural Organization of the United Nations, [OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030](#) (2021)

² Ingrid Odegard en Pelle Sinke, [LCA of cultivated meat: Future projections for different scenarios](#) (Delft 2021)

³ Tweede Kamer, [Motie van de leden Tjeerd de Groot en Peter Valstar over onder gecontroleerde omstandigheden proeverijen van kweekvlees mogelijk maken](#), 8 maart 2022

► **Neem een actieve rol aan en treed op als consument, financier en (indirecte) investeerder.** Stel landbouwsubsidies en -garantstellingen open voor makers van kweekvlees.

► Highlights

De voordelen van kweekvlees

- **Kweekvlees zal een positief effect hebben** op de gezondheid van mens en milieu.
- **Kweekvlees komt de voedselzekerheid ten goede.** Er is minder vee, minder veevoer en minder landbouwgrond voor nodig.
- **Ook is de uitstoot van CO₂ en stikstof (veel) lager.**

Prognoses marktaandeel

- **Kweekvlees zal onvermijdelijk goedkoper worden dan conventioneel vlees.**
- **Europese consumenten zeggen minder vlees te willen eten,** maar veranderen langzaam.
- **Het marktpotentieel van kweekvlees is enorm:** dezelfde kwaliteit, efficiënter gemaakt, dat met een gerust hart kan worden gegeten.

Knelpunten

- **Eat Just is uit Nederland vertrokken** en verkoopt sinds 2020 kweekvlees in Singapore, waar de overheid sterk inzet op deze voedselinnovatie.
- **Frankrijk werkt vleesvervangers tegen** en is uitgesproken tegenstander van kweekvlees.
- **De NVWA staat proeverijen van kweekvlees nog steeds niet toe.**
- **Kweekvleesbedrijven krijgen geen financiële steun.**
- **De Europese goedkeuringsprocedure is duur en onzeker.**

Liberale kijk

- **Kweekvlees past binnen bestaand beleid** om de Nederlandse positie op eiwitinnovatie en -technologie te versterken.
- **Maar we missen de boot.** Ondernemers vluchten naar andere landen, omdat ze hier vastlopen in bureaucratie.
- **Van de VVD mag de staat actiever optreden** om de Nederlandse kenniseconomie en het Nederlandse vestigingsklimaat veilig te stellen.
- **Kweekvlees is een potentiële topsector** en verdient dezelfde aandacht als chips, duurzame energie en kunstmatige intelligentie.

► De voordelen van kweekvlees

- **Kweekvlees zal een positief effect hebben op de gezondheid van mens en milieu.**
- **Kweekvlees komt de voedselzekerheid ten goede.** Er is minder vee, minder veevoer en minder landbouwgrond voor nodig.
- **Ook is de uitstoot van CO₂ en stikstof (veel) lager.**

Voedselkwaliteit

Kweekvlees zal een positief effect hebben op de gezondheid van mens en milieu. Een voordeel voor de mens is dat gezonde cellen worden geselecteerd die onder gecontroleerde omstandigheden groeien en delen. Dierziekten kunnen dus niet meer overspringen op de mens. Kweekvlees hoeft niet te worden verhit voordat het veilig is om te eten, zoals bij kippen- en varkensvlees het geval is. Het eerste is risicovol vanwege salmonella, het laatste vanwege hepatitis E.

Vee wordt gevaccineerd tegen infectieziekten. Daarnaast krijgen dieren bij ziekte antibiotica. In de EU wordt 70 procent van de antimicrobiële middelen toegediend aan vee.⁴ Dit werkt antimicrobiële resistentie in de hand. De Wereldgezondheidsorganisatie waarschuwt dat de economische schade van antimicrobiële resistentie in 2050 vergelijkbaar kan zijn met de impact van de kredietcrisis van 2008.⁵

De voedingswaarde en kwaliteit van kweekvlees kan afgesteld worden op diverse behoeften van consumenten. De samenstelling kan bijvoorbeeld gezonder worden gemaakt met omega 3 vetzuren. Ook kan meer worden gestuurd op smaak en smaakbeleving, wat mogelijk een uitkomst biedt voor degenen die door corona smaakgevoel hebben verloren.

Dierenwelzijn

Het grootste voordeel van kweekvlees is zonder twijfel voor dieren: die hoeven niet meer naar de slacht. Er zullen veel minder dieren nodig zijn om vlees te produceren. Megastallen worden overbodig. Dit verkleint ook een risico voor de volksgezondheid, namelijk zoönosen: (nieuwe) infectieziekten die van dier op mens overspringen en pandemieën tot gevolg kunnen hebben. Virologen adviseren om de veedichtheid in Nederland te verkleinen.⁶

Klimaat en natuur

Ondanks een groeiend aanbod vegetarische alternatieven eten Nederlanders veel vlees: gemiddeld tussen de 75 en 80 kg per jaar.⁷ En de bevolking groeit: het Centraal Bureau voor de

⁴ European Centre for Disease Prevention and Control, European Food Safety Authority and European Medicines Agency, [Joint Interagency Antimicrobial Consumption and Resistance Analysis Report](#) (2017)

⁵ World Health Organization, ['New report calls for urgent action to avert antimicrobial resistance crisis'](#), 29 april 2019

⁶ Henk Bekedam e.a., [Zoönosen in het vizier](#) (juni 2021)

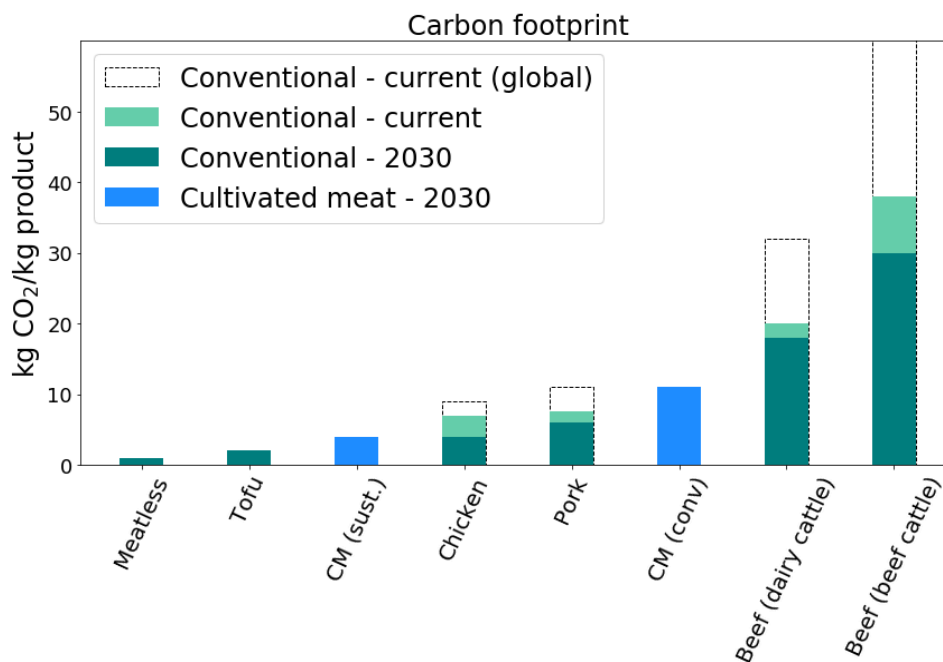
⁷ Hans Dagevos e.a., [Vleesconsumptie per hoofd van de bevolking in Nederland, 2005-2019](#) (Wageningen 2020)

Statistiek verwacht dat we in 2060 uitkomen op 20 miljoen inwoners.⁸ De extra veeteelt die bovenop de bestaande intensieve landbouw nodig zou zijn om zoveel Nederlanders van vlees te voorzien zou grote gevolgen hebben voor klimaat en milieu.

Kweekvlees biedt uitkomst. De impact van kweekvlees op het klimaat en de natuur is veel kleiner dan van conventioneel vlees. CE Delft legt uit:⁹

- ▶ Per kilo kweekvlees is ongeveer 1,8 m² land nodig. Dit is aanzienlijk lager dan voor kip- (4,6 m²), varkens- (6 m²) en rundvlees (8,8 tot 31,6 m²).
- ▶ Het kweken van rundvlees vermindert de CO₂-uitstoot zelfs wanneer fossiele brandstoffen worden gebruikt. Voor een CO₂-uitstoot lager dan kip en varken is minstens 30 procent groene stroom nodig.
- ▶ Voor alle soorten vlees is de uitstoot van fijnstof (zoals stikstof) bij kweekvlees lager.
- ▶ Wat betreft waterverbruik is kweekvlees vergelijkbaar met kip en varkensvlees: circa 42 m³ per kilo. Dat is veel lager dan bij rundvlees: 115 tot 258 m³.

Dierlijke cellen worden bij een temperatuur van 37°C gekweekt. De energie die hiervoor nodig is kan worden opgewekt met duurzame energiebronnen. Onderstaande grafiek laat de CO₂-uitstoot voor verschillende eiwitbronnen zien met daarin het verschil tussen de huidige wereldwijd gemiddelde uitstoot (wit), het benchmark vlees met de meest lage uitstoot op dit moment (lichtgroen) en de verwachte uitstoot in 2030 (donkergroen en blauw).

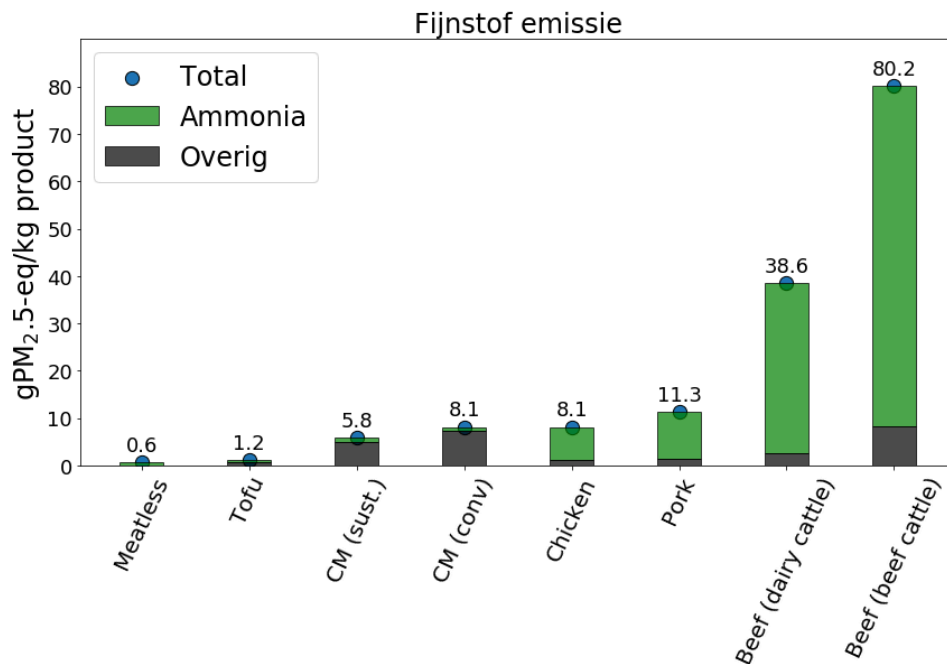
⁸ CBS, [Bevolkingsteller](#)

⁹ Ingrid Odegard en Pelle Sinke, [LCA of cultivated meat: Future projections for different scenarios](#) (Delft 2021)

Kweekvlees heeft een lagere CO₂-uitstoot dan rundvlees. De uitstoot ten opzichte van kippenvlees en varkensvlees is lager wanneer gebruik wordt gemaakt van duurzame energie. Tofu en vleesvrij blijven het minst vervuilend.

Een andere factor is de uitstoot van fijnstof, waaronder stikstof in de vorm van ammoniak. De uitstoot van fijnstof is bij kweekvlees lager dan bij conventioneel rund- en varkensvlees. De ammoniakuitstoot van kweekvlees is verwaarloosbaar. Dit is een belangrijke indicator, want het geeft Nederland de mogelijkheid om op grote schaal vlees te produceren zonder stikstofprobleem. Daarmee kan onze export worden behouden en onze voedselzekerheid worden gewaarborgd.

De fijnstofuitstoot van kweekvlees is met name afhankelijk van de energiebron die wordt gebruikt. Met duurzame energie kan dit verder worden verlaagd.

► Prognoses marktaandeel

- **Kweekvlees zal onvermijdelijk goedkoper worden dan conventioneel vlees.**
- **Europese consumenten zeggen minder vlees te willen eten, maar veranderen langzaam.**
- **Het marktpotentieel van kweekvlees is enorm: dezelfde kwaliteit, efficiënter gemaakt, dat met een gerust hart kan worden gegeten.**

De wereldwijde vleesindustrie – zuivel, ei en vis niet meegerekend – is naar schatting van het adviesbureau Kearney 1,9 biljoen dollar waard. De hele voedselindustrie komt op 8,8 biljoen, ongeveer 10 procent van de wereldeconomie.¹⁰ Het aandeel van de landbouw is hierin 4 procent.¹¹

McKinsey denkt dat kweekvlees in 2030 een half procent van de markt in handen zal hebben: zo'n 25 miljard dollar.¹² Kearney is optimistischer en verwacht in 2030 een marktaandeel van 10 procent, en in 2040 zelfs 35 procent. Daarvoor is wel een snelle opschaling van de productie nodig.

Net als de eerste smartphones is de technologie om vlees te kweken nog erg duur. Uit een analyse van CE Delft blijkt dat de bioreactoren en het groeimedium flink goedkoper moeten worden om kweekvlees concurrerend te maken. Verder zijn verbeteringen in het productieproces nodig om de prijs naar beneden te drukken, zoals efficiënter energiegebruik bij het verwarmen en koelen van de cellen en het vlees.¹³ Samenwerking binnen de voedselketen kan voordelen opleveren. Mosa Meat werkt bijvoorbeeld samen met Nutreco, een producent van veevoer.¹⁴

Met kweekzuivel (precisie fermentatie) kan het sneller gaan, omdat deze techniek al verder ontwikkeld en opgeschaald is. De Amerikaanse denktank RethinkX voorspelt dat in 2030 het aantal koeien in de VS met de helft zal zijn afgenomen. Als de veehouderij niet snel verandert, gaan veel boeren failliet. Dat zal een domino-effect in de keten teweegbrengen.¹⁵ In de Verenigde Staten zijn al kweekzuivelproducten zoals melk, ijs en yoghurt van o.a. het merk Perfect Day beschikbaar. Verdere innovatie zal het mogelijk maken om middels deze techniek kaas te maken.

Verandering komt ook van onderop. In Duitsland – onze belangrijkste afzetmarkt – is de vleesconsumptie in tien jaar tijd met 12 procent afgenomen.¹⁶ In Engeland wil 57 procent van

¹⁰ Carsten Gerhardt e.a., [‘When consumers go vegan, how much meat will be left on the table for agribusiness?’](#) Kearney

¹¹ Food and Agricultural Organization of the United Nations, [World Food and Agriculture - Statistical Yearbook 2020](#) (Rome 2020)

¹² Tom Brennan e.a., [‘Cultivated meat: Out of the lab, into the frying pan.’](#) McKinsey, 16 juni 2021

¹³ Ingrid Odegard, Pelle Sinke, Robert Vergeer, [TEA of cultivated meat. Future projections for different scenarios](#) (Delft 2021)

¹⁴ Lydia van Rooijen, [‘Nutreco stapte in kweekvlees.’](#) Food & Agribusiness, 9 januari 2020

¹⁵ RethinkX, [Rethinking Food and Agriculture](#)

¹⁶ Kenny Torrella, [‘How Germany is kicking its meat habit.’](#) Vox, 22 juli 2022

de jongeren geen zuivel meer consumeren.¹⁷ In Nederland zegt 18 procent van de jongeren (onder de 35 jaar) geen vlees meer te kopen.¹⁸

In opkomende economieën neemt de vraag naar vlees toe. In de meeste rijke landen is de vleesconsumptie stabiel, in Nederland per inwoner een derde tot de helft hoger dan wat het Voedingscentrum adviseert.¹⁹ Consumenten zeggen minder vlees te willen eten, maar veranderen langzaam. Vandaar de hoge verwachtingen van kweekvlees: het is ideaal voor consumenten die waarde hechten aan dierenwelzijn en het klimaat, maar toch vlees willen eten.

Uit onderzoek van de Universiteit van Maastricht blijkt dat alle Nederlandse respondenten graag kweekvlees eten, zodra ze begrijpen wat het is.²⁰ 58 procent is zelfs bereid om gemiddeld 37 procent meer te betalen voor kweekvlees dan voor conventioneel vlees. De marktintroductie zal in Nederland ongetwijfeld een succes zijn.

¹⁷ [‘Estimated 28 million people in the UK making critical choices about their diets based on social pressures,’](#) Arla Foods, 19 april 2022

¹⁸ [‘Klimaat en duurzaamheid niet doorslaggevend bij aankoop van vlees,’](#) Ipsos, 3 november 2021

¹⁹ Hans Dagevos e.a., [Vleesconsumptie per hoofd van de bevolking in Nederland, 2005-2019](#) (Wageningen 2020)

²⁰ [‘Mensen die bekend zijn met kweekvlees willen er ook meer voor betalen,’](#) Maastricht University, 16 april 2020

▶ Wat zijn de knelpunten?

- ▶ **Eat Just is uit Nederland vertrokken** en verkoopt sinds 2020 kweekvlees in Singapore, waar de overheid sterk inzet op deze voedselinnovatie.
- ▶ **Frankrijk werkt vleesvervangers tegen** en is uitgesproken tegenstander van kweekvlees.
- ▶ **De NVWA staat proeverijen van kweekvlees nog steeds niet toe.**
- ▶ **Kweekvleesbedrijven krijgen geen financiële steun.**
- ▶ **De Europese goedkeuringsprocedure is duur en onzeker.**

Volgens de Rabobank zijn ‘baanbrekende innovaties ... en/of acties van de overheid nodig’ om de consumentenprijs van eiwitalternatieven flink te verlagen. ‘Dat zien wij op korte termijn niet gebeuren.’²¹

De innovaties zijn er. Het is nu een kwestie van opschalen. Hoe overheden hiermee omgaan verschilt. Een aantal voorbeelden:

Eat Just 2018

De Amerikaanse startup Eat Just wil zich in Nederland vestigen. Het bedrijf ziet ons land als de Silicon Valley van voedsel. Eat Just wil 32 miljoen euro investeren in een productiefaciliteit in Zaandam. Ze organiseren een proeverij in het Nemo museum in Amsterdam, maar het vlees wordt in beslag genomen door de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA). Eat Just vertrekt naar Singapore, waar het sinds december 2020 kipnuggets serveert in restaurants.

Singapore 2020

Singapore is hard op weg de Silicon Valley van voedselinnovatie te worden. De overheid zet in op high-tech indoorlandbouw, zoals kweekvlees.²² De voedsel- en warenautoriteit van Singapore werkt nauw samen met Eat Just om de voedselveiligheid te garanderen. In december 2020 werd voor het eerst kweekvlees aan consumenten verkocht. Staatsinvesteringsbedrijf Temasek leidde onlangs een investeringsronde voor kweekvleesbedrijf Upside Foods. Hierbij werd 400 miljoen dollar opgehaald.²³

Frankrijk 2021

Nadat de verkoop van kweekvlees in Singapore werd toegestaan, tweette de Franse minister van Landbouw, Julien Denormandie: ‘Is dit echt de samenleving die we willen voor onze kinderen? Ik niet. Ik zeg duidelijk vlees komt van het leven, niet uit het laboratorium. Reken op mij dat in Frankrijk, vlees natuurlijk blijft en nooit kunstmatig.’²⁴ Frankrijk heeft de namen en verwijzingen naar vlees op vleesvervangende producten verboden.²⁵

²¹ Sebastiaan Schreijen, Harry Smit en Mirjam Hilgeman, ‘[De eiwittransitie is nog maar net begonnen](#),’ Rabobank, 28 juni 2021

²² Sandy Ong, ‘[Singapore is de Silicon Valley van de food-tech](#),’ *FD*, 17 augustus 2021

²³ Mehnaz Yasmin, ‘[Upside Foods valued at over \\$1 BLM after Temasek, Abu Dhabi Growth Fund-led funding](#),’ 21 april 2022

²⁴ Flora Southey, ‘[France’s Agricultural Minister says ‘NON’ to cell-based meat following Singapore approval](#),’ *Food Navigator*, 8 december 2020

²⁵ Sybille de La Hamaide, ‘[Don’t call it meat if it’s made with plants. France says](#),’ Reuters, 30 juni 2022

Frankrijk is de grootste ontvanger van EU-landbouwsubsidies en heeft veel belang bij het in stand houden van de huidige vlees- en voedselindustrie.

Koningsdag 2022

De Koninklijke Familie bezoekt Maastricht. Mosa Meat krijgt een plekje in de rondleiding door de stad. Mark Post mag de Oranjes zijn kweekvleesburger laten zien. Wanneer Koningin Máxima vraagt of er geproefd kan worden, vertelt Post van niet. De Tweede Kamer nam in maart een motie aan om kweekvleesproeverijen toe te staan.²⁶ In Maastricht staat de NVWA toch bij de stand van Mosa Meat om in te grijpen als er geproefd wordt. Het vestigingsklimaat voor kweekvleesbedrijven laat, twee jaar nadat Eat Just had land is uitgepest, nog te wensen over.

Nationaal Groeifonds en EU

Vanuit het Nationaal Groeifonds wordt 60 miljoen euro (voorwaardelijk) toegekend aan de ontwikkeling van publieke kennis over kweekvlees en -zuivel. De sector kan hierdoor beter aan gespecialiseerde werknemers komen, die nu nog vaak uit andere landen worden gehaald. Ook kunnen startups gebruik maken van publieke, gedeelde faciliteiten.

De Europese Unie kent 2 miljoen euro toe aan veevoederfabrikant Nutreco en kweekvleesbedrijf Mosa Meat om onderzoek te doen naar voeding uit reststromen voor dierlijke cellen.²⁷ De kweekvleesbedrijven zelf krijgen geen financiële steun van de overheid.

Novel food procedure

In 2015 kwam er een nieuwe procedure in de EU voor nieuwe voedselproducten, oftewel *novel food*. Goedkeuring zou voortaan gemiddeld achttien maanden duren. In de praktijk kan het (veel) langer duren voordat een dossier klaar is om bij de EFSA te worden ingediend.²⁸ De procedure is duur. Wat een kweekvleesbedrijf produceert, wordt gedeeld met onafhankelijke laboratoria, die ze betalen om hun inzichten aan henzelf en aan de EFSA te rapporteren. De lengte en kosten van het proces hangen af van hoeveel vragen er zullen zijn. Het gebrek aan communicatie met de EFSA leidt tot een '*black box*-procedure'. Ook moet bij iedere aanpassing van het productieproces opnieuw een dossier worden ingediend, waarmee de procedure van voren af aan begint.

Hier komt bij dat er geen garantie is op soepele markttoetreding in alle EU-landen. Lidstaten zouden onredelijke eisen kunnen stellen aan naamgeving en ingrediëntenlijsten. Dit hangt af van het politieke proces na goedkeuring door de EFSA.

²⁶ Agnes de Goede en Stephan Koole, '[Kweekvlees is hard op weg naar jouw bord: Tweede Kamer wil proeverijen toestaan](#),' RTL Nieuws, 15 maart 2022

²⁷ Eva Segaar, '[Mosa Meat en Nutreco krijgen 2 miljoen om kweekvlees van voedselreststromen te maken](#),' *Change Inc.*, 21 oktober 2021

²⁸ '[New rules on novel foods get Council's approval](#),' 11 november 2015

► Een liberale kijk op kweekvlees

- **Kweekvlees past binnen bestaand beleid** om de Nederlandse positie op eiwitinnovatie en -technologie te versterken.
- **Maar we missen de boot.** Ondernemers vluchten naar andere landen, omdat ze hier vastlopen in bureaucratie.
- **Van de VVD mag de staat actiever optreden** om de Nederlandse kenniseconomie en het Nederlandse vestigingsklimaat veilig te stellen.
- **Kweekvlees is een potentiële topsector** en verdient dezelfde aandacht als chips, duurzame energie en kunstmatige intelligentie.

Kweekvlees past binnen bestaand beleid om de Nederlandse positie op eiwitinnovatie en -technologie te versterken. Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit streeft naar een 'groter aanbod van smakelijke, duurzame en gezonde alternatieve en plantaardige eiwitproducten op de EU-markt voor voeding en veevoer in 2025.'²⁹

Kweekvlees is iets waar veel VVD-leden enthousiast van worden. Het wordt expliciet genoemd in het VVD-verkiezingsprogramma uit 2021: 'als liberalen met een optimistische levenshouding hebben wij hoge verwachtingen van deze technologie.' De leden beschrijven kweekvlees als het 'bewijs dat liberalen gelijk hebben' (raadslid Rotterdam), het 'behoud van de vrije keuze' (voorzitter JOVD), een 'veelbelovend nieuw verdienmodel voor boeren' (Statenlid Brabant) en 'het antwoord uit eigen land' (oud-Kamerlid). Ook horen we dat leden balen dat proeven nog steeds niet mag en men hiervoor naar Singapore moet.

Het VVD-verkiezingsprogramma beschrijft concreet wat vanuit liberaal oogpunt een geoorloofde houding is tegenover innovaties zoals kweekvlees.

'De ambitie van Nederland moet zijn om bij de leidende kenniseconomie te horen, zoals Duitsland, Zwitserland, de Scandinavische landen en Singapore.'

Singapore heeft ons ingehaald als eerste en enige land dat kweekvlees op de markt toelaat. Zwitserland heeft een innovatiehub voor kweekvleesbedrijven ingericht.³⁰ Het Israëliische SuperMeat verwacht in 2025 kweekvlees in Zwitserland te kunnen verkopen.³¹ Het Verenigd Koninkrijk is van plan de regels voor novel food te versoepelen.³²

'Ook voorkomen we dat (grote) bedrijven vertrekken naar het buitenland door het versterken van ons vestigingsklimaat.'

²⁹ Henk Staghouter, [Kamerbrief verdere uitwerking Nationale Eiwit Strategie](#), 3 juni 2022

³⁰ 'An innovation hub for cultured meat,' *Swiss Food*, 25 oktober 2021

³¹ Flora Southey, 'SuperMeat links with retail major Migros on cultivated meat distribution: "We expect to be selling in Switzerland by 2025",' *Food Navigator*, 27 juli 2022

³² Arthur Neslen, 'Lab-grown meat firms say post-Brexit UK could be at forefront,' *The Guardian*, 19 mei 2022

Eat Just is al uit Nederland vertrokken. Dit is voor een ondernemerspartij als de VVD niet te verteren. De Nederlandse staat moet proeverijen toelaten, bedrijven helpen met novel food goedkeuring en waarborgen dat de markttoetreding eerlijk en soepel verloopt.

‘Daarom investeerde de staat dit jaar 20 miljoen euro in een opkomende producent van nieuwe geavanceerde chips, om de productie in het cluster van bedrijven en onderwijsinstellingen rondom Eindhoven te houden. Als we als samenleving waarde voor het onderzoeksgeld van de overheid willen zien, zal het vaker nodig zijn dat de staat als investeerder en zelfs ondernemer zo’n actieve rol speelt.’

Waarom wordt deze cruciale actieve rol niet aangenomen op het vlak van kweekvlees? In het geval van kweekvlees neemt de overheid de eerste klanten het product letterlijk uit de mond.

‘Daarom heeft de overheid een fonds met 20 miljard euro opgericht om te besteden aan innovatie, infrastructuur en onderwijs.’

De 60 miljoen subsidie uit het Nationaal Groeifonds voor kweekvlees gaat alleen naar het ontwikkelen van publieke kennis, en in feite niet naar waar de grootste innovatiekracht zit. Kweekvleesbedrijven zijn veel verder dan de academici die met dit belastinggeld het wiel opnieuw kunnen uitvinden. In andere technieken, zoals geavanceerde chips, duurzame energie, kunstmatige intelligentie, de ruimtevaart en quantumtechnologie, investeert de overheid breder.

‘Soms moet de overheid een actieve rol nemen. Bijvoorbeeld via investeren in digitalisering, biotechnologie en de banen van de toekomst. Dat is een van de “sleuteltechnologieën” die onze samenleving en economie zal transformeren, zoals eerder de boekdrukkunst en de stoommachine dat deden.’

Kweekvlees is biotechnologie, kan Nederland alleen maar kwalitatief hoogstaande banen opleveren en heeft het potentieel om onze samenleving en economie te transformeren.

‘Met voldoende geld voor onderzoek en ontwikkeling door bedrijven, universiteiten en kennisinstellingen [...] kunnen we onze economie en landbouw niet alleen schoner maken, maar ook nog geld verdienen aan de innovatie. Zo zijn de grote veranderingen van deze eeuw geen bedreiging en kostenpost, maar het fundament onder onze toekomstige economische groei.’

We hadden het zelf niet beter kunnen opschrijven.

► Conclusies en aanbevelingen

- **Help Nederlandse bedrijven** (eventueel financieel) met hun novel food aanvraag bij de Europese voedselautoriteit EFSA.
- **Vraag de Europese Commissie en de EFSA om meer contact mogelijk te maken.** Kweekvleesbedrijven willen weten waar hun aanvraag aan moet voldoen en hoe die zal worden beoordeeld. De aanpak van het Europees Medicijnen Agentschap EMA kan daarbij als voorbeeld dienen: die communiceert proactief met farmaceuten over de goedkeuring van nieuwe medicijnen.
- **Vereenvoudig de goedkeuringsprocedure**, zodat niet voor iedere variatie op het productieproces een aparte aanvraag hoeft te worden ingediend.
- **Waarborg een eerlijke markttoetreding na EFSA-goedkeuring.** De Permanente Vertegenwoordiging van Nederland kan hiervoor lobbyen bij EU-lidstaten.
- **Neem een actieve rol aan en treed op als consument, financier en (indirecte) investeerder.** Stel landbouwsubsidies en -garantstellingen open voor makers van kweekvlees.

Als we willen blijven genieten van vlees, dan moet de manier waarop we vlees maken veranderen. Kweekvleesbedrijven kunnen dat niet alleen. Publiek-private samenwerking is hard nodig. Denk aan de auto: zonder de grootschalige investeringen van overheden in autowegen, was dit nooit een vervoermiddel voor de massa geworden. Het VVD-verkiezingsprogramma onderstreept zo'n actieve rol van de staat ten behoeve van sleuteltechnologieën die onze samenleving positief kunnen transformeren.

Investeerders willen in de regel binnen vijf jaar rendement op hun investering zien. Als zij constateren dat overheden proeverijen en markttoetreding van kweekvlees vertragen, dan zullen de investeringen bescheiden blijven. We mogen er bovendien van uitgaan dat de investeerders achter bedrijven als Mosa Meat en Meatable de makers van kweekvlees adviseren om zich in landen te vestigen waar markttoetreding beter gefaciliteerd wordt. Het Nederlandse vestigingsklimaat komt op de tocht te staan.

We constateren:

- Kweekvleesproeverijen zijn in Nederland nog steeds verboden.
- Het groeimedium voor dierlijke cellen is duur. Corona en de huidige inflatie maakt het niet makkelijker. Als kweekvleesbedrijven proeverijen willen en mogen organiseren, hebben ze daar beperkte middelen voor omdat elke gram vlees in de eerste plaats gebruikt wordt voor het testen van de voedselveiligheid.
- Wat betreft voedselveiligheid: 1) is een dossier voor de EFSA opstellen duur en tijdrovend; 2) is contact met de EFSA over een optimaal dossier niet mogelijk; 3) kunnen EU-landen na EFSA-goedkeuring oneerlijke eisen stellen aan naamgeving en ingrediëntenlijsten; en 4)

moet bij een aanpassing van het productieproces opnieuw een dossier worden ingediend, waardoor het van voren af aan begint.

Kweekvlees verdient meer aandacht. De overheid moet gehoor geven aan de Kamermotie en proeverijen toestaan.

Daarnaast moet contact met de EFSA makkelijker worden (naar het voorbeeld van de EMA, maar ook Singapore, waar de goedkeuringsinstanties proactief in contact staan met bedrijven die daar de markt willen betreden), zodat de verwachtingen helder zijn en de procedure voortvarend doorlopen kan worden.

De overheid kan in de tussentijd Nederlandse bedrijven financieel steunen zodat novel food goedkeuring geen te hoge drempel vormt. De Nederlandse Permanente Vertegenwoordiging kan zich inzetten voor een soepele markttoetreding na novel food goedkeuring, zodat EU-lidstaten geen oneerlijke eisen stellen aan bijvoorbeeld de naamgeving en ingrediëntenlijst. In Nederland mogen vleesvervangers wel naar vlees vernoemd worden, in Frankrijk wordt dit flink beboet. Ook kan een lidstaat eisen dat de ingrediënten van het groeimedium op de verpakking komen, terwijl soorten veevoer niet op de verpakking van slachtvlees staan. Dit soort eisen zijn niet redelijk, maar niet ondenkbaar.

Tenslotte kan de overheid optreden als investeerder om innovatie en opschaling te versnellen en het potentieel van deze technologie waar te maken.